

DOI: 10.5604/01.3001.0012.7698

GOSPODARKA OBIEGU ZAMKNIĘTEGO (GOZ) W OPINII MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW HOTELARSKICH

*Magdalena Kachniewska**

Abstrakt

Cel. Ocena stopnia przygotowania polskich przedsiębiorców sektora hotelarskiego do wdrożenia zasad gospodarki obiegu zamkniętego (GOZ) oraz rozpoznanie ich opinii w zakresie uwarunkowań formalnych i gospodarczych tworzenia podstaw GOZ w Polsce.

Metoda. Przedstawione w artykule poglądy stanowią wynik przeglądu piśmiennictwa dotyczącego założeń GOZ oraz badań empirycznych zrealizowanych metodą monograficzną przy wykorzystaniu ankiety oraz wywiadu strukturyzowanego IDI (*individual in-depth interview*) w grupie 64 przedsiębiorstw hotelarskich.

Wyniki. W badaniu poddano ocenie 5 podstawowych obszarów charakteryzujących GOZ. Ustalono, że obszarem najsłabiej przygotowanym do wdrażania zasad GOZ w grupie MSP hotelarskich jest projektowanie oraz obszar konsumpcji i użycia (w szczególności ponownego użycia i napraw). Nieco lepiej wypadła ocena przygotowania w obszarze zbiórki surowców oraz dystrybucji. Nisko oceniono zasoby wiedzy (znajomość problematyki GOZ wśród inwestorów i projektantów, postawy i świadomość konsumentów), stan regulacji prawnych i dostępność wsparcia ze strony władz publicznych (w obszarze edukacji i finansowania rozwiązań z zakresu gospodarki cyrkularnej).

Ograniczenia badań i wnioskania. Wyniki badań realizowanych metodą monograficzną, bazujące na subiektywnych ocenach respondentów należy traktować z ostrożnością. Stanowią one jednak wskazanie dla przyszłych działań dotyczących edukowania przedsiębiorców i konsumentów w zakresie założeń GOZ oraz ustalania priorytetów badawczych i rozwojowych ukierunkowanych na wzmocnienie obiegu zamkniętego w gospodarce.

Implikacje praktyczne. Wnioski i postulaty sformułowane przez respondentów wskazują na niedostateczny stopień przygotowania gospodarki do wdrożenia zasad GOZ i konieczność podjęcia działań w obszarze edukacji, regulacji prawnych i polityki fiskalnej. W opinii przedsiębiorców hotelarskich, bez zmian na poziomie ogólnogospodarczym i formalno-prawnym faktyczne wdrożenie zasad GOZ w branży hotelarskiej nie będzie możliwe ze względu na złożony system relacji inwestorów i operatorów z dostawcami i podwykonawcami. Indywidualne działania mogą co najwyżej ograniczać się do formułowanych już od lat założeń odpowiedzialności społecznej i zrównoważonego rozwoju, czego nie sposób utożsamiać z obiegiem zamkniętym.

Oryginalność. Jest to pierwsze badanie opinii przedsiębiorców hotelarskich na temat możliwości wdrożenia zasad ekonomii cyrkularnej w ich działalności.

Rodzaj pracy. Artykuł prezentujący przegląd piśmiennictwa i wyniki badań empirycznych.

Słowa kluczowe: gospodarka cyrkularna, gospodarka obiegu zamkniętego, GOZ, przedsiębiorstwo hotelarskie, turystyka, hotelarstwo, rozwój zrównoważony.

* Prof. nadzw. dr hab.; Szkoła Główna Handlowa, Kolegium Gospodarki Światowej, Katedra Turystyki; e-mail: mkachni@sg.h.waw.pl.

Wprowadzenie

W odróżnieniu od obecnie dominującego, liniowego modelu rozwoju ekonomicznego, koncepcja gospodarki obiegu zamkniętego (GOZ), nazywanej też ekonomią cyrkularną (*circular economy*) zakłada utrzymanie wartości produktów, materiałów i zasobów w obiegu gospodarczym, dzięki czemu zapotrzebowanie na nie zaspokajane jest przez zasoby odzyskiwane z poprzedniego cyklu gospodarczego [Preston 2012; Allwood 2014; Bicket i in. 2014]. Możliwość przejścia z liniowego na cyrkularny model produkcji i konsumpcji jest przedmiotem badań w różnych sektorach gospodarki, ale najczęściej w zakresie produkcji materialnej [Lehmann i in. 2014]. Utrudnia to wdrożenie postulowanych rozwiązań i dobrych praktyk w działalności usługowej, w tym turystycznej.

Koncepcja gospodarki cyrkularnej formułuje zadania przedsiębiorców głębiej niż koncepcje zrównoważonego rozwoju, od dawna już eksploatowane m.in. w obszarze nauk o turystyce. W odróżnieniu od postulatów zrównoważonego rozwoju wdrażanie zasad rozwoju cyrkularnego musi odbywać się kompleksowo, ponieważ łańcuch wartości nie zaczyna się ani nie kończy na pojedynczym przedsiębiorstwie. Jest to konstatacja szczególnie ważna w odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) dominujących liczebnie w branży turystycznej. Mają one mniejsze możliwości doboru dostawców i podwykonawców, weryfikacji zakupywanych materiałów wykończeniowych, produktów żywnościowych czy utylizacji odpadów aniżeli korporacje, dysponują też mniejszym dostępem do wiedzy, umiejętności i zasobów ludzkich, niezbędnych w procesie tak dużej zmiany, jak przestawienie gospodarki liniowej na cyrkularną. Mali i średni przedsiębiorcy pozostają biorcami rozwiązań technologicznych, gospodarczych i politycznych [Hansen, Klewitz 2012; Hillary 2004; Hoevenagel i in. 2007], toteż ich faktyczne włączenie do obiegu zamkniętego uwarunkowane jest w dużej mierze przez obowiązujące rozwiązania formalno-prawne i biznesowe oraz faktyczną możliwość kreowania sieci relacji gospodarczych [Hillary 2004; Lehmann i in. 2014].

Niniejszy artykuł składa się z dwóch zasadniczych części: w pierwszej (teoretycznej) podjęto wątek koncepcji gospodarki obiegu zamkniętego oraz jej znaczenia z perspektywy stanu zasobów Ziemi, a tym samym dalszego rozwoju gospodarki. W drugiej części przedstawiono wyniki badań dotyczących opinii MSP hotelarskich na temat możliwości realizacji założeń GOZ w ich własnej działalności oraz postulowanych rozwiązań, które umożliwiłyby przedsiębiorcom hotelarskim wdrożenie zasad rozwoju cyrkularnego.

Gospodarka obiegu zamkniętego (GOZ) jako nowy paradygmat rozwoju

Obowiązujący współcześnie system gospodarczy charakteryzuje się liniowym przepływem surowców i materiałów. Podstawą jego rozwoju był dostęp do taniej energii i surowców oraz niskooprocentowanych kredytów [Heck 2006; Reh 2013]. Produkowane masowo w takich warunkach wyroby są niedrogie, co umożliwiła konsumentom stałe zwiększanie spożycia. Masowej konsumpcji odpowiada rosnący wolumen produkcji, co oznacza nieustanne zapotrzebowanie na surowce, materiały i półprodukty. Konsumpcja takiej ilości zasobów naturalnych oraz wytwarzanie olbrzymich ilości odpadów, niszczy środowisko w stopniu przekraczającym możliwości jego regeneracji [Global Footprint Network 2017].

Pojęcie i koncepcja gospodarki obiegu zamkniętego (ekonomii cyrkularnej) ma swoje korzenie w kilku różnych szkołach myślenia i teoriach kwestionujących powszechnie przyjęte, liniowe systemy ekonomiczne, które zakładają, że zasoby są nieskończone [Ellen MacArthur Foundation 2013; Preston 2012; Heck 2006; Reh 2013]. Jednym z pierwszych naukowców, którzy wywarli wpływ na rozwój koncepcji GOZ, był K. Boulding [1966], który przekonywał, że ludzkość powinna odpowiadać za wszelkie efekty swoich działań w podobny sposób, jak astronauta w zamkniętej przestrzeni statku kosmicznego (stąd termin „spaceman economy”) skazani na bezwzględne ograniczenie dostępnych zasobów. Wiodące założenia GOZ ilustruje zasada 3R (*reduce, reuse, recycle*) – zasada redukcji zużycia, ponownego użycia i recyklingu. Nazwa gospodarki cyrkularnej (*circular economy*) została wprowadzona przez Pearce’a i Turnera (1990) w opisie systemu wzajemnych oddziaływań gospodarki i środowiska naturalnego oraz ich implikacji dla przyszłego rozwoju ludzkości, która jest jednocześnie producentem i odbiorcą odpadów.

Wyczerpywanie się najważniejszych zasobów planety oraz negatywne efekty zewnętrzne ludzkiej działalności zmuszają mieszkańców Ziemi do wypracowania nowego modelu gospodarki, w którym materiały i energia z odrzuconych produktów będą ponownie wprowadzane do systemu ekonomicznego [Lehmann i in. 2014; Ellen MacArthur Foundation 2013]. Koncepcje gospodarki cyrkularnej i zrównoważonego rozwoju charakteryzuje wspólne przesłanie, ale GOZ ma znacznie bardziej radykalne implikacje. Dotychczasowe założenia zrównoważonego rozwoju nie wpłynęły bowiem na zmianę głównej zasady działania gospodarki: produkować jak najtaniej i sprzedawać dużo, bez oglądania się na szkody w środowisku („wykorzystać i wyrzucić”) [Hansen, Klewitz 2012; Hillary 2004].

GOZ jest przeciwieństwem gospodarki opartej na ciągłym wzroście, powiększającym się zużyciu surowców i wolumenie odpadów [Lehmann i in. 2014]. Stanowi regeneracyjny system gospodarczy, w którym minimalizuje się zużycie surowców i wielkość odpadów oraz emisję i utraty energii po-

przez tworzenie zamkniętej pętli, w których odpady z jednych procesów są wykorzystywane jako surowce dla innych [Preston 2012; Heck 2006; Reh 2013]. Pojęcie „circular economy” powszechnie stosowane jest w świecie polityki, biznesu i administracji rządowej i samorządowej, a nawet artystów i projektantów (*eco-design*), co rodzi obawę, czy nie zamieni się w kolejny pusty, ale nośny konstrukt językowy, ale z drugiej strony wskazuje, że koncepcja znajdująca zastosowanie w tyłu dziedzinach ludzkiej działalności niesie szansę na ostateczne domknięcie pętli produkcji i konsumpcji, które jest jej przedmiotem.

Dotychczasowa praktyka wielu podmiotów oparta była na emisji zanieczyszczeń i generowaniu odpadów, a następnie ich „usunięciu” poza system (miasta, przedsiębiorstwa czy gospodarstwa domowego), co było tylko pozornym rozwiązaniem problemu [Glomm, Kawaguchi, Sepulveda 2008; Lehmann i in. 2014; Preston 2012; Hansen, Klewitz 2012]. Faktycznie biorąc odpadów pozostawało środowisko naturalne, a wraz z nim – społeczeństwo, ponieważ odpady nie znikają po zakończeniu procesu produkcji ani użycia [Ellen MacArthur Foundation 2013]. Dotychczasowy system gospodarczy bazował na upublicznianiu kosztów przy jednoczesnej prywatyzacji zysków. Idea GOZ traktowana jest jako odpowiedź na globalne, europejskie i krajowe problemy gospodarcze (np. wzrost cen surowców), społeczne obawy (np. pogarszający się stan środowiska) i koszty konsumenckie (np. planowana awaryjność produktów¹ albo zbyt duża liczba niepotrzebnych opakowań).

Analiza historii sukcesu modeli biznesowych opartych na obiegu zamkniętym (*circular business models*) w produkcji przemysłowej wykazała możliwość osiągnięcia rocznych oszczędności rzędu 340-630 mld USD w gospodarce państw UE [European Commission 2015], co stanowi do 23% całkowitych kosztów produkcji sektora przemysłu. Oszczędności takie stają się źródłem dodatkowych korzyści w formie coraz ściślej zamykania pętli ponownego wykorzystanie materiałów, a tym samym zmniejszenia zapotrzebowania na surowce, co poza korzyściami środowiskowymi sprzyja zmniejszeniu amplitudy wahań cen surowców [Preston 2012; Reh 2013; World Economic Forum 2014].

Wdrażanie cyrkularnych modeli biznesowych sprzyja poprawie innowacyjności i wzmacnia potencjał zatrudnienia (np. w przedsiębiorstwach recyklingu i upcyklingu). Dane szacunkowe dla Wielkiej Brytanii pokazują, że od początku lat dwutysięcznych GOZ przyczyniła się do utworzenia około 50 tys. nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach dokonujących demontażu, recyklingu, przetwarzania organicznego i wykorzystania energii z odpadów komunalnych [ESA, 2013].

¹ Inaczej: planowane ograniczenie trwałości, planowanie żywotności (z ang. *planned obsolescence*). Tego typu strategię producentów mają na celu projektowanie, które gwarantuje ograniczony czas użytecznego życia produktu, wymuszając większą rotację zakupów (przyspieszając obrót gospodarczy).

Nie sposób jednak ignorować licznych barier, które sprawiają, że decyzja o wdrożeniu zasad GOZ porzucana jest w obliczu priorytetów biznesowych (wymóg efektywności i dążenie do maksymalnej rentowności). Identyfikacja tych wyzwań stanowi wskazówkę dla decydentów i polityków w zakresie poszukiwania rozwiązań w obszarze regulacji i właściwego wsparcia przedsiębiorców. W sektorze usług (w tym w turystyce i hotelarstwie) niezrozumienie zagadnienia potęguje fakt, że większość publikacji poświęconych GOZ operuje danymi z sektora przemysłu. Hasła i raporty rządowe nie zawsze przekładają się na praktykę gospodarczą. Badanie przeprowadzone w trakcie seminarium pt. „Polska droga do GOZ” w 2016 r. w Poznaniu wykazało, że o ile sama idea GOZ ma bardzo duże poparcie respondentów (95%), to ulega ono osłabieniu, gdy koncepcja zostaje uszczegółowiona (dyrektywy unijne, prawo krajowe, zasady organizacji biznesu, konieczność zmiany zasad finansowania i subsydiowania przedsiębiorstw, polityka podatkowa, likwidacja określonych grup miejsc pracy, a nawet zawodów) [*Polska droga do GOZ 2017*].

Zważywszy, że gospodarka obiegu zamkniętego wymaga także zrozumienia wzajemnych sprzężeń zwrotnych między gospodarką, uwarunkowaniami społecznymi i środowiskowymi, warunkiem jej skutecznego i efektywnego wdrażania pozostaje przekonanie o niezbywalnym prawie wszystkich interesariuszy do udziału w korzyściach i odpowiedzialności za skutki zmiany systemu gospodarowania [Vasilenko, Arbačiauskas 2012; Studer i in. 2006; Trianni, Cango 2012]. Nie sposób też projektować systemu gospodarki cyrkularnej wyłącznie z myślą o korporacjach: bez MSP systemu nie uda się „domknąć” tym bardziej, że to właśnie wśród małych przedsiębiorstw istnieje największy potencjał generowania nowych miejsc pracy związanych z obsługą obiegu zamkniętego. Podstawą obiegu zamkniętego pozostaje wspomniana zasada 3R. Oznacza to zwiększenie odpowiedzialności każdego producenta za pełny cykl życia produktu (od momentu pozyskania surowców i energii po moment ostatecznej utylizacji materiałów użytych do jego wytworzenia) oraz nabywcy (także konsumenta) za dobór produktów i usług gwarantujących minimalne zużycie zasobów planety oraz możliwie wysokie prawdopodobieństwo ponownego ich użycia lub recyklingu [Glomm, Kawaguchi, Sepulveda 2008; Hansen, Klewitz 2012; Vasilenko, Arbačiauskas 2012; Studer i in. 2006].

Paradygmat rozwoju cyrkularnego wymaga włączenia wszystkich form ludzkiej działalności w obrębie gospodarki – wszystkich jej sektorów. Tę ideę dobrze oddaje określenie „gospodarka zamknięta”, sugerujące, że indywidualne działania podejmowane przez pojedyncze przedsiębiorstwa, a nawet branże stanowią niedostateczne rozwiązanie problemu kurczących się zasobów surowców i energii. W przypadku gospodarki turystycznej problem jest tym bardziej znaczący, że ze swojej natury charakteryzuje się ona heterogenicznością i rozbudowanym systemem powiązań gospodarczych. Co

więcej, niezależnie od dynamiki swego powojennego rozwoju, konsumpcja turystyczna pozostaje do dzisiaj domeną państw wysoko rozwiniętych i charakteryzuje ją podobny masowy, rabunkowy i linearny charakter, jaki można zaobserwować w innych obszarach gospodarki. W odpowiedzi na te zjawiska od lat 90. XX w. popularyzowana jest koncepcja zrównoważonego rozwoju turystyki, która zakłada dążenie do takiego zarządzania wszystkimi zasobami, aby możliwe było zaspokojenie potrzeb gospodarczych, społecznych i estetycznych, przy jednoczesnym zachowaniu integralności kulturowej, procesów ekologicznych, zróżnicowania biologicznego i ochrony istot żywych [Agenda 21, 1992]. Niestety na poziomie przedsiębiorstw turystycznych podejmowane są zazwyczaj wyłącznie takie formy działań, które w krótkim okresie przynoszą ograniczenie kosztów (np. powszechnie minimalizowany koszt prania ręczników) lub pozwalają uniknąć kar finansowych (utyliczacja zanieczyszczeń). Bliżej nieokreślone zadania w obszarze równoważenia gospodarki turystycznej na poziomie regionu najczęściej przerzucane są na samorządy lokalne, co sytuuje przedsiębiorców turystycznych i ich otoczenie bardzo mocno w strukturach linearnego rozwoju gospodarczego, opartego na powiększającym się zużyciu surowców i innych nakładów fizycznych i niematerialnych (przestrzeń, krajobraz, walory środowiskowe, kulturowe) oraz rosnącym wolumenie odpadów i negatywnych efektów zewnętrznych.

Założenia gospodarki cyrkularnej wykluczają takie podejście, definiując wyraźnie przedsiębiorcę jako dawcę i biorcę efektów zewnętrznych, który powinien ponosić odpowiedzialność za skutki swoich działań. Praktyczne wdrożenie i egzekwowanie takiego sposobu myślenia wymaga jednak w pierwszej kolejności ustalenia, czy pozostając biorcą określonego systemu regulacji, wiedzy i wsparcia publicznego, przedsiębiorca faktycznie jest w stanie sprostać wymogom ekonomii cyrkularnej. Analizie i egzemplifikacji tego zagadnienia służyły badania przeprowadzone wśród przedsiębiorców hotelarskich w Polsce.

Przesłanki podjęcia badań – obserwacje z rynku europejskiego

Bariery utrudniające wdrożenie gospodarki cyrkulacyjnej w praktyce biznesowej MSP mogą wynikać z przestarzałego charakteru łańcucha wartości rynkowej: zachowania rynkowe dostawców i odbiorców MSP oraz brak kompetencji technicznych, prawnych, negocjacyjnych i finansowych sprawiają, że nawet najbardziej świadomy przedsiębiorca nie będzie skłonny ryzykować zmian jako pierwszy, narażając się na utratę rentowności.

Pomimo niewątpliwej różnorodności, MSP posiadają szereg cech wspólnych w zakresie organizacji pracy i sposobu podejmowania decyzji. Menedżer często jest zarazem właścicielem przedsiębiorstwa i ma znaczącą siłę

w podejmowaniu strategicznych decyzji. Jego nastawienie względem GOZ oraz wyjściowy poziom wiedzy nt. potencjalnych korzyści „cyrkularnego biznesu” definiują stopień, w jakim będzie on skłonny wdrażać nowe rozwiązania. Pojęcie ekoświadomości [Seidel i in. 2008] odnosi się do stopnia znajomości oraz postrzegania zasad zrównoważonego rozwoju w kontekście prowadzonej działalności. Wielu przedsiębiorców nie dostrzega związku między własną działalnością i kondycją otoczenia, a inni skłonni są angażować się w kwestie ochrony środowiska wyłącznie wtedy, gdy mogą uzyskać gratyfikację finansową [Revell, Blackburn 2004; Revell, Rutherford 2003].

Wysokie koszty innowacji i modeli biznesowych GOZ oraz brak dostępu do źródeł finansowania stanowią najczęściej wskazywaną przeszkodę w przyjęciu praktyk zrównoważonego rozwoju przez MSP [Vasilenko i Arbačiauskas 2012; Lawrence i in. 2006; Trianni i Cango 2012]. Co więcej, im mniejsza firma, tym więcej napotyka trudności w zakresie dostępu do kapitału i tym trudniej radzi sobie z oceną różnych opcji finansowania (np. wsparcie UE, programy i dotacje rządowe). Po części wynika to z braku kompetencji i wiedzy, ale głównie z ograniczonej liczebności personelu i nadmiaru zadań w zakresie zarządzania [Rademaekers i in. 2011; Müller, Tunçer 2013].

Utrudniony dostęp do kapitału wymaga podjęcia szczególnych działań w obszarze finansowania publicznego [Oakdene Hollins, 2011; Rademaekers i in., 2011]. MSP nierzadko nie mają nawet zasobów na ustanowienie i zarządzanie systemem recyklingu, a sondaż przeprowadzony w Wielkiej Brytanii wskazał, że selekcjonowanie odpadów jest dla wielu z nich niekorzystnym ekonomicznie rozwiązaniem [WRAP 2007]. Podobny problem zidentyfikowano w trakcie badań MSP hotelarskich w Zakopanem oraz wśród przedsiębiorców Podkarpackiego Klastra Turystycznego [Kachniewska 2018]. Barięą są też „ukryte” koszty, np. czas i zasoby ludzkie, w tym elementy trudno mierzalne – np. opór przed zmianą [Revell, Blackburn 2005; Kachniewska 2018]. W wielu przypadkach stanowią one krytyczną przeszkodę w realizacji innowacji [Iraldo i in. 2010; Oakdene Hollins 2011; Seidel i in. 2008].

Barierą absorpcji inwestycji środowiskowych jest brak dostępu do wiedzy, doradztwa, wsparcia rządowego i konkretnych zachęt (zapewnienie finansowania, system szkoleń, polityka podatkowa itp.) [Studer i in. 2006; Oakdene Hollins 2011; Kachniewska 2018; Rademaekers i in. 2011]. Problemem jest nieprzejrzysty system regulacji, gdyż małe firmy są bardziej podatne na wpływ organów regulacyjnych i władz lokalnych niż większe przedsiębiorstwa czy korporacje [Hillary 2004]. W takich warunkach odpowiedzialność za środowisko biorą na siebie wyłącznie najbardziej zaangażowani menedżerowie [Rutherford i in. 2000; Biondi, Iraldo 2002; Seidel i in. 2008].

Narzędzia służące zarządzaniu środowiskowemu [np. European Eco-Management i EMAS] projektuje się z myślą o dużych podmiotach, bez uwzględnienia specyfiki sektora MSP [Studer i in. 2006]. Badania prze-

prowadzone na zlecenie Komisji Europejskiej wykazały, że dopracowania wymagają takie obszary, jak odpowiedzialność producenta, zasady selekcjonowania odpadów, sposób definiowania recyklingu, zasady ponownego wykorzystania i odzyskiwanie surowców [Rademaekers i in. 2011; AMEC i BioIntelligence 2013].

Problemy zidentyfikowane na bazie przeglądu literatury wskazują, jak ważne jest rozpoznanie barier i warunków wdrażania GOZ w małych i średnich przedsiębiorstwach. Badania przeprowadzone w małych i średnich przedsiębiorstwach hotelarskich w Polsce miały na celu ustalenie, w jakim stopniu realne jest ich włączenie do obiegu gospodarki zamkniętej, zważywszy na szczególne miejsce tych podmiotów w strukturze turystycznego łańcucha wartości [szerzej patrz Kachniewska 2010, s. 86-91].

Uwarunkowania wdrażania praktyk biznesowych GOZ w małych i średnich przedsiębiorstwach hotelarskich w Polsce

Zakres i metodyka badań

Formułując zasady wdrażania założeń GOZ w przedsiębiorstwach hotelarskich należy ustalić:

- na ile samo pojęcie i podstawy funkcjonowania gospodarki cyrkularnej są zrozumiałe dla przedsiębiorców;
- na ile można oczekiwać wdrożenia zasad cyrkularnego rozwoju w MSP, skoro idea GOZ zakłada zamknięty obieg w całym systemie gospodarczym (w tym dostępność określonych usług zewnętrznych i rozwiązań prawnych), na które MSP nie mają wpływu;
- czy i jakie praktyki stosowane w działalności MSP już teraz można uznać za spójne z założeniami GOZ;
- jakiego rodzaju wsparcie ze strony podmiotów publicznych ułatwiłoby drogę MSP do GOZ.

Odpowiedzi na powyższe pytania poszukiwano w toku badań przeprowadzonych w okresie luty-lipiec 2018 roku w polskich przedsiębiorstwach hotelarskich. Do badania wytypowano 112 przedsiębiorstw hotelarskich niesieciowych. Zgodnie z założeniem badań wybrano przedsiębiorstwa niesieciowe zlokalizowane w małych ośrodkach miejskich (12 obiektów) oraz na obszarach wiejskich i niezurbanizowanych (52). Taki dobór próby poddyktowany był chęcią weryfikacji stopnia znajomości pojęcia gospodarki cyrkularnej w środowiskach mających nieporównanie trudniejszy dostęp do wiedzy i możliwości jej aktualizacji, aniżeli obiekty sieciowe położone w dużych ośrodkach miejskich, które (co najmniej na poziomie public relations) wykazują znaczące zainteresowanie ideą GOZ i wdrażanie kolejnych

praktyk intensywnie wykorzystują w celach promocyjnych. Ostateczną chęć współpracy wykazały 64 przedsiębiorstwa. W grupie badanych znalazły się: 33 pensjonaty i zajazdy oraz 31 hoteli. Badania przeprowadzono trzyetapowo:

- W pierwszym etapie przeprowadzono badanie ankietowe pozwalające określić wyjściowy poziom wiedzy na temat pojęcia i założeń gospodarki cyrkularnej (pytania ankiety dotyczyły znajomością pojęcia GOZ lub gospodarki cyrkularnej oraz poszczególnych pięciu obszarów GOZ, wymienionych poniżej).
- Druga część ankiety służyła ustaleniu zakresu działań charakterystycznych dla GOZ, które zostały już wdrożone w przedsiębiorstwie, nawet jeśli właściciel nie był świadomy ich spójności z założeniami gospodarki cyrkularnej (pytania szczegółowe dotyczyły różnych obszarów wdrożeń, które możliwe są w hotelarstwie, bez nazywania ich działaniami z zakresu GOZ. Na przykład: sposoby postępowania z odpadami remontowymi, sposoby utylizacji starych elementów wyposażenia obiektu, gospodarowanie odpadami kuchennymi, działania ukierunkowane na oszczędzanie wody, energii, żywności itd.).
- W trzecim etapie przeprowadzono wywiad pogłębiony z właścicielami/ menedżerami obiektów w celu rozpoznania ich wątpliwości, co do samej idei GOZ, jak i postrzeganych przeszkód na drodze wdrożenia cyrkularnego modelu biznesowego (np. na ile realne są możliwości doboru dostawców lub wykonawców, którzy odpowiadają za recykling materiałów i surowców, jakie instrumenty wsparcia dostępne są dla przedsiębiorców wdrażających zasady GOZ – np. preferencyjne linie kredytowe, czy i jakie formy wsparcia dla przedsiębiorców oferują władze lokalne/centralne w przypadku podejmowania działań ukierunkowanych na oszczędności lub ochronę zasobów planety itd.).

Formularz ankiety rozsyłany był drogą mailową. Wywiad w 12 przypadkach został przeprowadzony w trakcie spotkań z menedżerami obiektów hotelarskich, a w pozostałych 52 przypadkach – drogą telefoniczną. Respondentami we wszystkich przypadkach byli dyrektorzy generalni obiektów hotelarskich, w 56 przypadkach byli to zarazem właściciele i inwestorzy, a więc osoby mające dokładną wiedzę na temat stanu technicznego obiektu, jego wyposażenia, polityki zakupowej i inwestycyjnej oraz rozeznanie w zakresie dostępnego zaopatrzenia i podwykonawców.

W ujęciu merytorycznym zakres poruszanych zagadnień podzielono na 5 głównych obszarów charakteryzujących GOZ, które zostały wyłonione w toku analizy wybranych dokumentów Komisji Europejskiej oraz projektów dyrektyw i istniejących przepisów prawa europejskiego i objęły:

- kompleksową politykę surowcową,
- projektowanie (w tym w szczególności tworzenie zasobooszczędnych i efektywnych energetycznie produktów),

- produkcję i ponowne wytwarzanie (w tym poprawę efektywności i ekoinnowacyjności przedsiębiorstw oraz ograniczenie ich zależności od surowców pierwotnych),
- użycie i ponowne użycie,
- dystrybucję (w tym przeciwdziałanie marnowaniu żywności i przeprojektowanie łańcuchów dostaw).

Wyniki badań

Pierwszy z wymienionych obszarów (nowa kompleksowa polityka surowcowa) ma ogromny wpływ na funkcjonowanie całej branży turystycznej (a więc także hotelarstwa), ale jego ocena wymaga wiedzy eksperckiej, której nie można oczekiwać od respondentów. Wyjątkiem okazała się kwestia dostępności wody i energii oraz możliwości zamknięcia ich obiegu, w szczególności poszukiwania alternatywnych źródeł energii oraz pozyskiwania wody z recyklingu ścieków. 42% respondentów przejawiało bardzo duże zainteresowanie poszukiwaniem takich rozwiązań, głównie dlatego, że jest to spójne z dążeniem do podnoszenia rentowności. W 11 badanych obiektach stosowane są prywatne oczyszczalnie ścieków, a w 9 pozyskiwana jest energia słoneczna i geotermalna. 38% hotelarzy podkreśliło z kolei, że powodem rezygnacji z zastosowania paneli fotowoltanicznych była kalkulacja wskazująca, że zwrot z tej inwestycji nastąpi najwcześniej za 25-30 lat. Analogiczna sytuacja dotyczy wody ściekowej i kosztu jej samodzielnego uzdatniania. Zasoby wody w Polsce w przeliczeniu na mieszkańca są od wielu lat jednymi z najniższych w UE [Eurostat 2017], więc idea recyklingu również dla tego surowca może odegrać dużą rolę w „zamykaniu obiegu” gospodarczego. Jednym z powszechnie stosowanych zabiegów jest instalowanie perlatorów mających istotny wpływ na zmniejszenie zużycia wody (wg deklaracji respondentów od 10 do nawet 18%). Postawy konsumenckie okazały się jednak dalekie od oczekiwań hotelarzy, którzy zgłaszali problem usuwania perlatorów przez gości. Podobnym niepowodzeniem w kilku przypadkach zakończyły się próby serwowania gościom wody źródlanej (zamiast butelkowanej) w pokojach i restauracji.

W obszarze drugim („projektowanie”) wykazano, że respondenci oczekują od producentów (dostawców) zwiększenia dostępności urządzeń, maszyn, mebli i innych elementów wyposażenia, które będą nie tylko zgodne z wymaganiami gospodarki cyrkularnej (np. biodegradowalne lub nadające się do ponownego wykorzystania), ale przede wszystkim trwałe (przy jednoczesnym zachowaniu walorów estetycznych i bezpieczeństwa użytkownika) lub nadające się do ewentualnej reperacji. Produkty dla hotelarstwa – podobnie jak dostępne w handlu detalicznym – są projektowane z myślą o ograniczonym okresie użytkowania albo w sposób utrudniający ich naprawę. W sytuacji, gdy nie nadają się do naprawy – oznaczać mogą tylko straty:

dla hotelarza i dla społeczeństwa, które traci nakład pracy i zasoby środowiska zainwestowane w ich wytworzenie. Tylko 12% respondentów uznało, że projektanci produktów wyposażenia hoteli dbają o ich trwałość zgodnie z tezą prof. Günthera Horntricha, że „dobre wzornictwo jest tożsame z ekoprojektowaniem” (ang. *ecodesign*) [Stahel 2015], rozumianym jako minimalizacja zużycia materiałów i energii, zaniechanie stosowania substancji niebezpiecznych, możliwość naprawy i ponownego użycia lub recyklingu przedmiotu, a także wykorzystania materiałów pochodzenia biologicznego.

Pomimo deklaracji dotyczących przemyślanego doboru materiałów wykończeniowych, tkanin i mebli, tylko 26% respondentów wyraziło gotowość opłacenia wyższej ceny produktów spełniających wymagania *ecodesign*, choć aż 67% było gotowych ponieść wyższy koszt w zamian za gwarancję trwałości produktu lub prawa do jego wymiany (na zasadach zbliżonych do leasingu). 96% badanych wyraziło natomiast zainteresowanie możliwością użytkowania mebli zamiast ich zakupu, na wzór rozwiązań znanych już i stosowanych np. w gabinetach SPA i wyposażeniu ogródków restauracji.

Wątki dotyczące projektowania wiążą się z postulatami zasobooszczędności i efektywności energetycznej. Ten obszar jest spójny z dążeniem do długofalowego obniżania kosztów w przedsiębiorstwie hotelarskim: materiały termoizolacyjne, urządzenia energooszczędne, oświetlenie i ogrzewanie – to tematy, które w hotelarstwie mają kolosalne znaczenie, szczególnie kiedy wiązane są z funkcjonalnością „inteligentnych budynków” (np. w zakresie rozpoznawania obecności człowieka i dostosowywania temperatury do jego potrzeb i warunków pogodowych). Interes hotelarzy jest tutaj silnie skorelowany z wymaganiami gospodarki cyrkularnej (a tym samym – z potrzebami Ziemi). Respondenci, którzy pełnili funkcje dyrektorów kontraktowych (20% respondentów) podkreślali jednak fakt dość niefrasobliwych zakupów podejmowanych przez właścicieli na etapie inwestycji – wiele rozwiązań technologicznych pochodziło z lat 70.-80. XX w., co oczywiście rzutowało na zasobo- i energochłonność budynków, ale w wielu przypadkach nawet relatywnie nowe obiekty (pięcio- i dziesięcioletnie) powstawały przy wykorzystaniu możliwie tanich materiałów budowlanych, co obecnie przekłada się na wysokie koszty eksploatacji i szybsze zużycie techniczne. Pozostali respondenci, którzy jednocześnie są właścicielami/inwestorami, nierzadko objaśniali dobór dostawcy ograniczonymi możliwościami wyboru na rynku lokalnym (46%) lub przekonaniem, że wysoki poziom obłożenia pozwoli szybciej amortyzować inwestycję niż następuje jej zużycie techniczne (23%). Problem wpływu na środowisko często postrzegali jako drugorzędny w tym kontekście (75%).

Ważną kwestią pozostaje wysoki koszt materiałów zasobooszczędnych: w warunkach linearnego rozwoju gospodarczego są one (na etapie zakupu) droższe niż zamienniki. Kluczowym warunkiem przechodzenia gospodarek na obieg zamknięty będzie zachęcanie dostawców branży hotelarskiej

do długoterminowego planowania i inwestowania w tworzenie ulepszonych wyrobów, co wymaga prawnego określenia minimalnych wymagań dotyczących zasobooszczędności produktów obowiązujących na terenie UE [Ellen MacArthur Foundation 2013]. W tym zakresie mały i średni przedsiębiorca jest wyłącznie biorcą rozwiązań formalnoprawnych. Wywiady z respondentami nie pozostawiają złudzeń, że tak długo, jak długo prawo dopuszcza produkcję materiałów, które nie spełniają wymogu zasobooszczędności – przedsiębiorca (szczególnie MSP) będzie szukał tańszych rozwiązań.

Przedsiębiorcy negatywnie ocenili przygotowanie polskiej gospodarki w obszarze recyklingu, ponownego wykorzystania oraz produkcji i ponownego wytwarzania (45,5% wskazań dotyczyło niedostatecznych rozwiązań w tym obszarze). Wskazywali, że moralne starzenie się produktów przebiega współcześnie coraz szybciej, co wiąże się m.in. ze zmianami technologicznymi (zwłaszcza w elektronice i informatyce), w wyniku którego w pełni sprawny sprzęt lub oprogramowanie nie spełnia standardów użytkowania. W hotelarstwie, gdzie oprogramowanie i systemy CRM mają szczególne znaczenie dla kreowania guest experience i niezawodności usługi (urządzenia biurowe, nowoczesne wyposażenie kuchni, sterowanie temperaturą i oświetleniem), konieczność wymiany urządzeń elektronicznych wymuszana jest nierzadko przez zmianę i doskonalenie systemów operacyjnych oraz rozbudowę dostępnych funkcji oprogramowania. Nie sposób oczekiwać, że MSP samodzielnie (i na własny koszt) podejmą rozwiązania w tym obszarze, tym bardziej, że usługobiorcy wykazują bardzo niski poziom świadomości ekologicznej i szukają atrakcyjnych rozwiązań nawet za cenę strat środowiskowych (np. elektryczne sterowanie żaluzjami i roletami w pokoju hotelowym, duże telewizory, dostępność gadżetów elektronicznych w pokoju).

Problem nie ogranicza się do technologii – starzenie moralne to także efekt mody. Następstwa tego zjawiska obserwowane są w hotelarstwie w zakresie wyposażenia wewnątrz: nawet piękne, trwałe materiały i meble okazują się „niemodne” po kilku latach, podczas gdy ich fizyczne zużycie nie uzasadnia wymiany. Nieustannie rosnąca liczba hoteli, powoduje, że na rynku pojawiają się nowe, coraz elegantsze i coraz bardziej nowoczesne obiekty, co wymusza większe tempo wymiany wyposażenia w starszych zakładach. Tymczasem system ponownego wprowadzenia do obrotu używanych produktów praktycznie w Polsce nie istnieje. Tę lukę próbują zagospodarować podmioty tzw. trzeciego sektora oraz sami obywatele (jest to osiągalne dzięki odpowiednim aplikacjom i nowym mediom, które pozwalają kontaktować się z potencjalnymi nabywcami lub po prostu znaleźć zainteresowanych przejęciem niepotrzebnych mebli i urządzeń). Tym sposobem trzy spośród badanych obiektów wyposażyły swoje pokoje i sale gastronomiczne używanymi meblami sprowadzonymi z Niemiec, co oznacza, że wtórne wykorzystanie produktów – również w obszarze przedsiębiorczości – znajduje swoich zwolenników. Platformy internetowe ani akcje charytatywne nie stanowią

jednak rozwiązania systemowego. Jeden z uczestników badania zaznaczył, że „nie sposób prowadzić rentownego biznesu obdarowując nieustannie wykładzinami i meblami okoliczne domy samotnej matki czy schroniska dla zwierząt, po to, aby następnie kupić nowe wyposażenie, które za 5 lat wyjdzie z mody”.

Wydaje się, że spore znaczenie w GOZ będą mieć firmy bazujące na nowych modelach biznesowych, które przejmą na siebie co najmniej pośrednictwo w udostępnianiu używanych produktów. Oddawanie produktów do upgradingu, upcyklingu i napraw także tworzy pole dla rozwoju nowych modeli biznesowych – m.in. w ramach tzw. ekonomii społecznej – oferujących usługi z zakresu pośrednictwa w dystrybucji produktów nadających się do ponownego użycia, organizujących warsztaty naprawcze i modernizację rzeczy. Dobre praktyki w tym obszarze popularyzuje m.in. projekt Europejskie sieci i centra napraw i ponownego wykorzystania (CERREC, ang. *Central Europe Repair, Re-use Centres and Networks*). W Polsce na razie nieliczne są przykłady takich inicjatyw i adresowane są one wyłącznie do konsumentów.

Problemem dla odbiorców z sektora hotelarskiego jest niewystarczająca trwałość produktów, brak możliwości ich naprawy oraz słaba dostępność i wysokie ceny części zamiennych (brak właściwości zasobooszczędnego produktu), na co w badaniu zwracali uwagę praktycznie wszyscy respondenci (96%). 87% hotelarzy wyraziło akceptację dla wyższych cen produktów z gwarantowanym pięcioletnim okresem trwałości (podobne pytanie skierowane do polskich konsumentów w badaniu Eurobarometru dało wynik 75%, a średnia dla UE – 66%), co wskazuje, że trudności w naprawie produktów są ważnym czynnikiem niezadowolenia odbiorców, a tym samym argumentem na rzecz wdrażania gospodarki cyrkulacyjnej.

Hotelarze wskazywali, że przyczynami rezygnacji z naprawy urządzeń są wysokie koszty części i podzespołów lub brak stosownego wsparcia serwisowego. 78% respondentów nie zdecydowało się na reperację co najmniej jednego uszkodzonego urządzenia w okresie ostatnich 12 miesięcy z powodu zbyt wysokiej ceny naprawy, a 53% – z powodu niedostępności właściwej usługi serwisowej. 86% podjęło próbę samodzielnego usunięcia usterki licząc się z prawdopodobieństwem utraty właściwości przez produkt/urządzenie. Wypowiedź jednego z respondentów dotycząca naprawy pralki: „Jeżeli koszt programatora stanowi 60% kosztu pralki, to oczywiście, że wolę ją wyrzucić niż naprawiać”. Tego typu obserwacje wskazują na znaczenie działań podejmowanych na poziomie UE, gdzie podjęto już dyskusje nt. możliwości stosowania preferencyjnych stawek podatkowych lub innych systemów wsparcia dla przedsiębiorców, którzy utrzymują wydłużone okresy planowanej awaryjności produktów oraz wdrażają programy odbioru i recyklingu produktów w momencie ich wymiany przez nabywcę (na takim podejściu budują swoje modele biznesowe Bosch, Miele, IKEA). Działania prawne i wsparcie finansowe (także w postaci preferencyjnych linii kredytowych)

pozwała w takim przypadku wydłużyć okres planowanej awaryjności bez strat dla producenta (pomimo ograniczenia rotacji produktów pozostających w obiegu). Dla odbiorcy końcowego (także hotelarza) oznaczać to będzie wydłużenie czasu użytkowania.

Wyniki podobnych badań odbiorców końcowych (konsumentów) w Polsce i w UE wykazały, że 47% respondentów nie podjęło próby naprawy przynajmniej jednego produktu urządzenia w ciągu ostatniego roku [Attitudes 2013] (co pokazuje, że zawodność produktów silniej odczuwalna jest wśród badanych przedsiębiorców niż średnio społecznie). Zmiany w sposobie projektowania produktów pożądane są także przez branże zajmujące się naprawą, modernizacją, regeneracją, remanufacturingiem oraz recyklingiem odpadów. Ważne jest dla nich, aby projekt produktu uwzględniał etap użytkowy, dzięki czemu możliwe byłoby zwiększenie w obiegu gospodarczym ilości ponownie używanych produktów, ich komponentów lub zawartych w nich materiałów.

Pewną odpowiedzią na te oczekiwania jest zapowiedź Komisji Europejskiej, odnośnie do dyrektywy w sprawie ekoprojektu, który m.in. określa wymogi dotyczące produktów. Sposób, w jaki to zadanie będzie realizowane określono w komunikacie „Plan prac dotyczący ekoprojektu na lata 2016-2019” [2016], ale nawet tam nie przewidziano poszerzenia zakresu stosowania dyrektywy o produkty niezwiązane z energią (tekstylnia, meble), nie poruszono kwestii przystępności cen ani dostępności części zamiennych. Oznacza to, że z perspektywy obiektów hotelarskich droga do osiągnięcia praktycznych korzyści z wdrożenia GOZ będzie długa, choć wsparciem powinny służyć organy krajowe. Rząd Szwecji obniżył stawki VAT na usługi naprawy wybranych produktów, a także wprowadził możliwość odliczenia od podatku części kosztów ponoszonych w związku z naprawą takich urządzeń, jak: lodówka, kuchenka, zmywarka i pralka [Orange 2016; Martin 2016].

W trakcie wywiadów pojawił się jeszcze jeden wątek – „pozornego” wsparcia serwisowego. Niektóre produkty objęte gwarancją nie mogły zostać naprawione we wskazanych serwisach ze względu na niedostępność informacji o sposobach naprawy. Sugerowane rozwiązania (np. wysyłka sprzętu do autoryzowanych stacji serwisowych, nierzadko zlokalizowanych za granicą) skutkowały tak wysokimi cenami napraw, że hotelarze decydowali się na zakup nowego urządzenia. Jest to element polityki planowanego postarzania produktów. Konieczne jest (na poziomie krajowym i unijnym) zobowiązanie producentów do bezwarunkowego udostępniania niezależnym serwisantom informacji o sposobie naprawy i czynnościach serwisowych.

Wiąże się z tym również kwestia obniżenia opłat za ekoprojektowanie: w 28 krajach UE funkcjonują tzw. schematy EPR (ang. *extender producer responsibility*), w Polsce określane jako ROP (rozszerzona odpowiedzialność

ność producenta), które rozciągają odpowiedzialność producenta za produkt na okres po zakończeniu jego użytkowania [OECD 2016]. Oznacza to, że przedsiębiorca, który wprowadził na rynek określony produkt (np. pralkę), ma obowiązek ponieść część lub całość kosztów związanych z jego zbieraniem i zagospodarowaniem w fazie użytkowej. Chcąc zrekompensować powstałe w ten sposób dodatkowe koszty, wytwórca będzie skłonny poszukiwać rozwiązań, które zapewnią obniżenie kosztu zagospodarowanie jego produktu w fazie użytkowej, co będzie dodatkowo premiiowane niższą opłatą w schemacie EPR. Taki system skłoni producentów do wytwarzania produktów trwalszych i naprawialnych, bazujących na materiałach o wyższej przydatności do recyklingu, wykluczających substancje niebezpieczne i problemowe, co współgra z założeniami dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie odpadów i przyjętym przez Unię programem „Zero odpadów dla Europy”. Na razie schematy EPR skupiają się na sprzęcie elektrycznym i elektronicznym, zużytych bateriach i akumulatorach, pojazdach, odpadach opakowaniowych i oponach. W niektórych państwach dotyczą także papieru graficznego (tu nasuwa się myśl o tysiącach ton katalogów i materiałów promocyjnych drukowanych na potrzeby branży turystycznej, z których recykling w obecnych realiach wytwarzania w 68% jest niemożliwy lub nieopłacalny). Wyjątkiem jest Francja, gdzie schematem EPR objęto meble, co zwiększa skalę ich ponownego użycia oraz przyczynia się do rozwoju przedsiębiorstw ekonomii społecznej. Inicjatorem wprowadzenia tego rozwiązania była właśnie branża hotelarska.

Szczegółne oczekiwania respondentów dotyczą dostępności produktów na zasadach leasingu (wyposażenie zaplecza kuchennego, baru, maszyny sprzątające do użytku wewnątrz budynku i na zewnątrz, roboty, komputery i inne urządzenia biurowe, pralki, suszarki, kioski meldunkowe czy nawet suszarki do włosów). Takie rozwiązania nie są nowością na rynku turystycznym (87% respondentów leasinguje wyposażenie gabinetów SPA oraz urządzenia sportowe i rekreacyjne), toteż przedsiębiorcy świadomi są związanych z tym korzyści (rozłożenie kosztów zakupów, lepsza jakość serwisu urządzeń, trwałość i większe poczucie odpowiedzialności dostawcy).

Bolączką branży hotelarskiej pozostaje brak konkretnych regulacji w sprawie odpowiedzialności producenta za postępowanie z materiałami opakowaniowymi (w trakcie wywiadów zgłaszano przede wszystkim kwestie opakowań kosmetyków i wody butelkowanej). W ślad za regulacjami europejskimi Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach wprowadziła tzw. hierarchię sposobów postępowania z odpadami, która obejmuje:

- zapobieganie powstawaniu odpadów,
- przygotowywanie do ponownego użycia,
- recykling,
- inne procesy odzysku,
- unieszkodliwianie.

Najwyższy poziom (zapobieganie) realizowany jest już przez wiele obiektów hotelarskich (w grupie badanej 89%) poprzez umieszczanie dystrybutorów z kosmetykami w łazienkach hotelowych. W przypadku wody butelkowanej oferowanej w pokojach hotelowych powstaje problem wysokiego kosztu transportu opakowań szklanych (co podnosi koszty przedsiębiorcy hotelowego). W restauracjach praktykowane jest serwowanie wody w karafkach, ale respondenci podkreślali, że wielu gości woli zamówić wodę konkretnej marki, co wymusza zakupy w opakowaniach dostarczanych przez producenta. Zbiórka i recykling opakowań przez dłuższy czas będą jeszcze obciążać usługodawców turystycznych, ale problem powinien trafić do prac legislacyjnych (postulowane jest, aby rynkowe stawki opłat za usługę odzysku i recyklingu konkretnego rodzaju opakowania, np. z plastiku, styropianu czy drewna, wynikały z ofert recyklerów, przy zachowaniu gwarancji warunków konkurencji między nimi).

Działania regulacyjne powinny także ekonomicznie motywować do stosowania lepszych dla środowiska i recyklingu opakowań; służyć promocji wprowadzania opakowań zwrotnych i nadających się do ponownego użytku i dzielić między przedsiębiorców faktyczny ciężar finansowy związany z zagospodarowaniem odpadów powstających z ich produktów. Niepokój budzą ograniczone możliwości recyklingu licznych produktów ze względu na zanieczyszczenia oraz nadmiar produktów jednorazowych stosowanych w hotelarstwie (do tej grupy należą produkty jednorazowego użytku: plastikowe słomki, sztucce czy talerzyki). Niektóre znane sieci hotelowe z dumą informują społeczność międzynarodową o całkowitej rezygnacji z niektórych rozwiązań (np. sieć Hyatt wprowadziła słomki do picia wykonane z papieru). W badanej grupie żaden z hotelarzy nie rozważał dotychczas tego zagadnienia, co respondenci tłumaczyli niewielką skalą problemu. Tylko trzech hotelarzy oszacowało, że zużycie plastikowych talerzyków i sztucców (np. organizacja imprez plenerowych przy ognisku) sięga nawet 100 kg na obiekt rocznie. W dwóch obiektach wykorzystywane są co prawda plastikowe sztucce, ale poczęstunek na imprezach plenerowych podawany jest w talerzykach z otrębów. Oznacza to jednak wyższe koszty, nie zawsze akceptowane przez klientów.

Jeden z hotelarzy zwrócił uwagę, że wykładziny z tworzyw sztucznych są przykładem produktu następczącego wyjątkowych problemów w gospodarce obiegu zamkniętego: większość producentów nie stosuje właściwego oznakowania ani certyfikatów, przez co niezwykle trudno jest ocenić biodegradowalność produktu, a w razie recyklingu jego „czystość ekologiczną” i przydatność do ponownego przetworzenia. W efekcie odbiorcy zajmujący się recyklingiem odmawiają przyjęcia niektórych materiałów i problem z ich utylizacją pozostaje po stronie hotelarza. Regulacje zwiększające odpowiedzialność producenta za dostarczane na rynek produkty (ROP), rozwiązałyby przynajmniej w części tę kwestię (hotelarz mógłby zażądać od producenta odbioru materiałów nie nadających się do dalszego przetworzenia).

Celem unijnym jest osiągnięcie stanu wyznaczonego przez koncepcję Zero Waste [2017], czyli zmniejszenie o 90% ilości odpadów przekazywanych na składowiska oraz do termicznego przekształcania (spalania) i tym samym zwiększenie ilości odpadów przekazywanych do recyklingu. O uciążliwości obecnie stosowanych rozwiązań przekonujemy się każdego dnia w ramach własnego gospodarstwa domowego – nietrudno wyobrazić sobie, o ile większa jest skala działań podejmowanych przez obiekt hotelarski. Lepszym sposobem zapobiegania powstawaniu odpadów zdaniem respondentów (91%) byłoby wprowadzenie w Polsce zachęt finansowych, w tym uzależnienie wysokości opłaty za odbiór odpadów od ilości wyrzucanych przez niego odpadów niepodlegających recyklingowi (zgodnie z założeniami systemu PAYT (z ang. *pay as you throw*, czyli „płać za tyle, ile wyrzucasz”), który stosują w Europie m.in. członkowie sieci gmin zeroodpadowych (European Zero Waste Municipalities). Wprowadzenie takiego systemu w gminach Zero Waste zachęciło mieszkańców i lokalnych przedsiębiorców do przydomowego kompostowania bioodpadów i ograniczyło ilość wytwarzanych odpadów komunalnych o 39% na mieszkańca [Van Vilet 2013].

Przytaczane poglądy w dużej mierze odzwierciedlały zasady, jakim respondenci hołdują w prywatnym życiu: 78% deklaroowało zainteresowanie problemem nadmiernej konsumpcji i odpadów z niej wynikających, stylem życia stanowiącym sprzeciw wobec konsumpcjonizmu, a nawet (2 osoby) zaangażowaniem w ruch Zero Waste Polska, którego zwolennicy starają się wytwarzać w gospodarstwach domowych jak najmniej odpadów. Niemniej tylko 6 spośród badanych przedsiębiorców stosuje kompostowanie odpadów rolno-spożywczych na terenie swojego obiektu, pomimo że możliwości (techniczne i organizacyjne) w tym zakresie deklarował co drugi z respondentów.

Ostatni z obszarów badań (dystrybucja) wiąże się m.in. z przeciwdziałaniem marnowaniu żywności. Rozwiązania znane starszym hotelarzom (darrowizny, a w ostateczności przekazywanie produktów żywnościowych do chlewni) zostały wiele lat temu wykluczone w unijnym obszarze gospodarczym, co mści się stratami, które wyraźnie czytelne są dopiero z perspektywy GOZ: utylizacja niewykorzystanych (choć często zdatnych do spożycia) produktów spożywczych oznacza nie tylko stratę ok. 550 kg żywności rocznie w przeliczeniu na pojedynczy obiekt (uśrednione dane dla grupy poddanej badaniu), ale także konieczność wyprodukowania analogicznej ilości produktów spożywczych, co oznacza zwiększone zapotrzebowanie na surowce naturalne (np. wodę) i rosnące oddziaływania na środowisko (np. w związku z emisją gazów cieplarnianych) oraz niebłahe efekty społeczne, ponieważ trudno zaakceptować wyrzucanie ton żywności, kiedy 79 mln obywateli UE (w tym 4,5 mln Polaków) żyje poniżej progu ubóstwa [*Jak uniknąć...* 2011].

W Polsce brakuje danych o skali marnotrawstwa produktów spożywczych oraz wielkości strat żywności na poszczególnych etapach łańcucha rolno-spożywczego. Krajowy plan gospodarki odpadami enigmatycznie po-

stuluje „ograniczenie marnotrawienia żywności”. Propozycja respondentów dotyczyła m.in. wprowadzenia w Polsce (wzorem Włoch) tzw. prawa dobrego samarytanina, które zwalnia podmiot przekazujący żywność na cele charytatywne od odpowiedzialności karnej i cywilnej wobec jej ostatecznego konsumenta. Jednocześnie żaden z respondentów nie stosował nigdy najbardziej oczywistego rozwiązania, zakładającego możliwość wyboru przez klienta różnych wielkości porcji, a tylko połowa z nich standardowo oferuje gościom możliwość spakowania niedojedzonego posiłku.

W opinii przedsiębiorców hotelarskich obszarem najsłabiej przygotowanym do wdrażania zasad GOZ jest projektowanie (72%) oraz obszar konsumpcji, użycia, ponownego użycia i napraw (65%). Nieco lepiej wypadła ocena przygotowania gospodarki w obszarze zbiórki surowców oraz dystrybucji (choć w tym przypadku ocena dokonana przez hotelarzy z obszarów niezurbanizowanych była znacznie surowsza). Respondenci nie dysponują wystarczającymi umiejętnościami i nie mają potrzebnej wiedzy (83%), która pozwoliłaby im rozpocząć działalność w warunkach GOZ. Bardzo nisko oceniono istniejące regulacje prawne z zakresu GOZ (szczególnie dużo negatywnych uwag dotyczyło zagospodarowania niewykorzystanej żywności oraz wymogów dotyczących segregowania odpadów).

Lokalizacja większości (78%) ankietowanych przedsiębiorstw (małe i bardzo małe ośrodki miejskie i obszary niezurbanizowane) wpływa na dostępność usług okołobiznesowych, co rzutuje na surowe oceny respondentów: nie znajdują oni dostatecznego wsparcia w zakresie doradztwa na etapie inwestycji i remontów, obserwują duże problemy w poszukiwaniu odpowiednich materiałów budowlanych i wykończeniowych, nie mogą liczyć na odbiór odpadów remontowych, w sytuacji gdy jedynie 3 firmy budowlane w Polsce deklarują gotowość ich utylizacji. Projektowane działania UE (przynajmniej w zakresie kontroli planowanej awaryjności produktów i odpowiedzialności producenta za użyte materiały w całym cyklu życia produktu) zapewne pomogą rozwiązać ten problem, dając MSP szansę na znalezienie właściwych dostawców.

Podsumowanie

Zważywszy na miejsce hotelarstwa w turystycznym łańcuchu wartości nie można zapominać, że niezależnie od poziomu świadomości samych przedsiębiorców, ważnym aspektem pozostają oczekiwania usługobiorców. Hotelarze (92%) uznali, że w Polsce brakuje akceptacji społecznej dla tak radykalnych zmian, jakich może wymagać gospodarka cyrkulacyjna, co budzi obawy o ewentualne reakcje gości. W przypadku, gdy brakuje rozwiązań prawnych i finansowych, które pozwoliłyby rekompensować straty wynikające ze zwiększonych nakładów związanych z prowadzeniem gospodar-

ki cyrkularnej, należy spodziewać się, że w najbliższych latach pozostanie ona domeną sieci hotelarskich, które są w stanie samodzielnie poszukiwać rekompensaty poniesionych nakładów poprzez globalne działania public relations. Kluczowe dla wdrożenia zasad GOZ w hotelarstwie będą zatem:

- rozwiązania formalno-prawne na poziomie krajowym, co wiąże się ze świadomością i wiedzą samych polityków oraz ich otwartością na cywilizacyjne wyzwania teraźniejszości i przyszłości (w tym umiejętnością wykorzystania ekspertyz);
- rozwiązania formalno-prawne na poziomie UE (w tym w szczególności dotyczące okresu awaryjności produktów i zasady rozszerzonej odpowiedzialności producenta za produkt w całym cyklu jego życia) – które wpłyną na dostępność materiałów budowlanych, wykończeniowych i wyposażenie (w tym urządzenia elektroniczne i elektryczne) zgodnych z założeniami GOZ przy zachowaniu ich przystępnej ceny;
- edukacja społeczeństwa, gdyż, jak pokazały wyniki badań, gotowość hotelarzy do stosowania określonych rozwiązań nie zawsze spotyka się z akceptacją i zrozumieniem gości, szczególnie jeśli naraża ich na jakikolwiek dyskomfort;
- edukacja biznesu (w tym usług okołobiznesowych, dostawców i podwykonawców branży hotelarskiej), ponieważ idea gospodarki obiegu zamkniętego zakłada włączenie wszystkich podmiotów łańcucha wartości – udział pojedynczych przedsiębiorców nie zapewni „zamknięcia” obiegu materiałów ani nie pozwoli na ograniczenie strat energii.

Ponieważ obecnie koszty gospodarki linearnej ponosi społeczeństwo, podczas gdy zyski ulegają prywatyzacji, należy liczyć się z tym, że podmioty nastawione na zysk będą broniły status quo. Dlatego koszty zmian, jakich wdrożenie niezbędne będzie w ciągu najbliższych lat, niewątpliwie będzie musiało ponieść społeczeństwo. Będą to koszty związane z:

- prowadzeniem prac naukowo-badawczych w obszarze nowych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych;
- subsydiowaniem przedsiębiorstw, które jako pierwsze wdrożą zasady GOZ, gdyż w krótkim okresie znacząco osłabi to ich pozycję konkurencyjną w stosunku do przedsiębiorców korzystających z przywilejów gospodarki linearnej;
- edukacja społeczna i biznesowa;
- pracami legislacyjnymi na poziomie krajowym i unijnym.

W długim okresie te koszty zostaną zrekomensowane, gdyż stopniowo możliwe stanie się ich przesunięcie na podmioty biznesowe, które zaczną ponosić pełną odpowiedzialność za cykl życia swoich produktów oraz nadmierne straty energii. Dążąc do ograniczenia tych kosztów będą częściej podejmowały działania zgodne z ideą GOZ, co przyniesie określone korzyści społeczne (stan środowiska i jakość życia) i gospodarcze (oszczędność surowców i energii).

Bibliografia

- Agenda 21* (1992), Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, Rio de Janeiro.
- Allwood, J.M. (2014), *Squaring the Circular Economy: The Role of Recycling Within a Hierarchy of Material Management Strategies*, [w:] Worrel E., Reuter M., red., *Handbook of Recycling State-of-the-art for practitioners, analysts, and scientists*, Elsevier, Waltham.
- AMEC and Bio Intelligence Service (2013), *The opportunities to business of improving resource efficiency*, Study prepared for the European Commission, DG Environment.
- Attitudes of Europeans towards building the single market for green products* (2013), „Flash Eurobarometer”, nr 367, s. 108-114.
- Bicket, M., S. Guilcher, M. Hestin, C. Hudson, P. Razzini, A. Tan, P. ten Brink, E. van Dijn, R. Vanner, E. Watkins and S. Withana (2014), *Scoping study to identify potential circular economy actions, priority sectors, material flows & value chains*, Study prepared for the EU Commission, DG Environment.
- Biondi V., Iraldo F., Meredith S. (2002), *Achieving sustainability through environmental innovation: the role of SMEs*, “International Journal of Technology Management”, Vol. 24, nr 5/6, s. 612-626.
- Boulding K. (1966), *Earth as a Spaceship*, <http://csf.colorado.edu/boulding> (21.07.2018).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów, 2008/98/we.
- Ellen MacArthur Foundation (2013), *Wales and the Circular Economy. Favourable System Conditions and Economic Opportunities*, Cowes: Ellen MacArthur Foundation.
- ESA (2013), *Going for Growth: A practical route to a Circular Economy*, Environmental Services Association, UK.
- European Commission (2015), *Roadmap – Circular Economy Strategy*, <http://tinyurl.com/q6s6pmg> (24.05.2018).
- Eurostat (2017), *Renewable freshwater resources (env_wat_res)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/environment/water/> (19.05.2018)].
- Global Footprint Network*, <http://tiny.pl/g6ff7> (05.03.2018).
- Glomm G., Kawaguchi D., Sepulveda F. (2008), *Green taxes and double dividends in a dynamic economy*, “Journal of Policy Modeling”, nr 30, s. 19-32.
- Hansen E.G., Klewitz J. (2012), *The role of an SME’s green strategy in public-private ecoinnovation initiatives: the case of Ecoprofit*, “Journal of Small Business and Entrepreneurship”, Vol. 25, nr 4, s. 451-477.
- Heck P. (2006), *Circular economy related international practices and policy trends: Current situation and practices on sustainable production*

- and consumption and international circular economy development policy summary and analysis*. World Bank Report.
- Hillary R. (2004), *Environmental management systems and the smaller enterprise*, "Journal of Cleaner Production", Vol. 12, s. 561-569.
- Hoevenagel R., Brummelkamp G., Peytcheva A., van der Horst R. (2007), *Promoting Environmental Technologies in SMEs: Barriers and Measures*, European Commission, Institute for Prospective Technological Studies.
- Iraldo F., Testa F., Frey M. (2010), *Environmental Management System and SMEs: EU Experience, Barriers and Perspectives*, [w:] Sarkar S.K., red., *Environmental Management*, Rijeka: Sciyo.
- Jak uniknąć marnotrawienia żywności: strategie na rzecz poprawy wydajności łańcucha żywnościowego w UE* (2011), 2011/2175(INI), <http://tiny.pl/g6fdz> (11.03.2018).
- Kachniewska M. (2009), *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa hotelarskiego*, Monografie i Opracowania nr 560, SGH, Warszawa 2009.
- Kachniewska M. (2018), *Raport z audytu obiektów hotelarskich zrealizowany na wniosek Zarządu Podkarpackiego Klastra Turystycznego*, sierpień 2018 (maszynopis).
- Krajowy program zapobiegania powstawaniu odpadów* (2014), <http://tiny.pl/g6ffh> (12.02.2018).
- Lawrence S.R., Collins E., Pavlovich K., Arunachalam M. (2006), *Sustainability Practices of SMEs: the Case of NZ*, "Business Strategy and the Environment", Vol. 15, s. 242-257.
- Lehmann M., Leeuw B., Fehr E., Wong A. (2014), *Circular Economy. Improving the Management of Natural Resources*, "Swiss Academies of Arts and Sciences".
- Martin R. (2016), *Sweden Proposes Tax Breaks For Repairs*, <http://tiny.pl/g6ffq> (7.06.2018).
- Müller S., Tunçer B. (2013), *Greening SMEs by Enabling Access to Finance. Strategies and Experiences from the Switch-Asia Programme. Scaling-up Study 2013*, The Switch-Asia Network Facility.
- Oakdene Hollins (2011), *The Further Benefits of Business Resource Efficiency*, Research report completed for the Department for Environment, Food and Rural Affairs.
- OECD (2016), *Extended Producer Responsibility. Updated Guidance for Efficient Waste Management*, s. 21, <http://tiny.pl/g6ffw> (22.04.2018).
- Orange R. (2016), *Waste not want not. Sweden to give tax breaks for repairs*, <http://tiny.pl/g6ff1> (16.05.2018).
- Pearce D.W.; Turner R.K. (1990), *Economics of natural resources and environment*, Harvester Wheatsheaf, John Hopkins University Press.
- Plan prac dotyczący ekoprojektu na lata 2016–2019* (2016), COM/2016/773 final, <http://tiny.pl/g6ffx> (17.06.2018).

- Polska droga do GOZ* (2017), publikacja elektroniczna dostępna na stronie internetowej www.igoz.org w dziale Baza Wiedzy.
- Preston F. (2012), *A Global Redesign? Shaping the Circular Economy*, Briefing Paper, Chatham House, London.
- Rademaekers K., Asaad S.S.Z., Berg J. (2011), *Study on the Competitiveness of the European Companies and Resource Efficiency*, ECORYS, Technologisk Institut, Cambridge Econometrics, CES info and Idea Consult, Study prepared for the European Commission, DG Enterprise and Industry.
- Reh L. (2013), *Process engineering in circular economy*, "Particuology", nr 11, s. 119-133.
- Revell A., Blackburn R. (2004), *SMEs and their Response to Environmental Issues in the UK*, Kingston Business School, "Occasional Paper Series", nr 57, s. 9-29.
- Revell A., Rutherford R. (2003), *UK environmental policy and the small firm: Broadening the focus*, "Business Strategy and the Environment", Vol. 12, nr 1, s. 26-35.
- Seidel M. (2008), *A Systems Modeling Approach to Support Environmentally Sustainable Business Development in Manufacturing SMEs*, World Academy of Science, "Engineering and Technology", Vol. 2, s. 21-46.
- Seidel M. (2008), *A Systems Modeling Approach to Support Environmentally Sustainable Business Development in Manufacturing SMEs*, World Academy of Science, "Engineering and Technology", Vol. 2, s. 23-64.
- Stahel W.R. (2015), *The Circular Economy: fundamentals and new developments. The Role of Ecodesign in the Circular Economy*, materiały z konferencji „The role of ecodesign in the circular economy” 16.06.2015, <http://tiny.pl/g6ffm> (20.06.2018).
- Studer S., Welford R., Hills P. (2006), *Engaging Hong Kong businesses in environmental change*, Business Strategy and the Environment, Vol. 15, nr 6, s. 416-443.
- Trianni A., Cango E. (2012), *Dealing with barriers to energy efficiency and SMEs: Some empirical evidences*, "Energy", Vol. 37, s. 494-504.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz.U. 2018.0.992 t.j.).
- Van Vilet A., *The Story of Capannori – A Zero Waste champion. Best Practices – Municipalities*, wrzesień 2013, <http://tiny.pl/g6fft> (12.06.2018).
- Vasilenko L., Arbačiauskas V. (2012), *Obstacles and Drivers for Sustainable Innovation Development and Implementation in SMEs*, "Environmental Research, Engineering and Management", Vol. 2, nr 60, s. 58-66.
- World Economic Forum, Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company (2014), *Towards the Circular Economy*, Geneva.
- WRAP (2007), *SME Recycling feasibility trials evaluation report*, Banbury: Waste & Resources Action Programme (WRAP).

Załącznik do uchwały nr 88 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2016 r. w sprawie Krajowego planu gospodarki odpadami 2022, s. 116 (M.P. 2006, s. 784).

Zero Waste International Alliance. Standards & Policies/ZW Business Principles, <http://zwia.org/standards/zw-business-principles/> (22.05.2018).

CIRCULAR ECONOMY IN THE OPINIONS OF SMALL- AND MEDIUM-SIZED HOTEL ENTERPRISES

DOI: 10.5604/01.3001.0012.7698

Abstract

Purpose. Assessment of the degree of preparation of Polish entrepreneurs in the hotel sector to implement the principles of circular economy and recognition of their opinions in the field of formal and economic conditions for the creation of a circular economy in Poland.

Method. The views presented in this article are the result of a review of literature on circular economy and empirical studies carried out using the monographic method based on a survey and structured IDI (individual in-depth interview) among a group of 64 hotel enterprises.

Findings. The study assessed 5 basic areas characteristic for circular economy. In the course of the interviews, it was established that the areas most poorly prepared to implement the principles of circular economy in the group of hotel SMEs are the design, consumption and use (in particular re-use and repairs). The assessment of preparation in the areas of raw material collection and distribution was slightly better. The knowledge of circular economy issues among investors and designers, attitudes and consumer awareness, state of legal regulations and availability of support from public authorities (in the area of education and financing solutions in the field of circular economy) were rated as low.

Research and conclusions limitations. The results of research carried out using the monographic method, based on subjective assessments of respondents, should be treated with caution and do not allow to draw general conclusions. They are, however, an indication for future activities concerning the education of entrepreneurs and consumers in the field of circular economy assumptions and setting research and development priorities aimed at strengthening the closed circuit in the economy.

Practical implications. The conclusions and postulates formulated by the respondents point to the insufficient preparation of the economy for the implementation of the circular economy principles and the need to take action in the area of education, legal regulations and fiscal policy. In the opinion of hotel entrepreneurs, without changes at the general economic and formal-legal levels, the actual implementation of circular economy principles in the hotel industry will not be possible due to the complex system of investor and operator relations with suppliers and subcontractors. At the most, individual actions may be limited to assumptions of social responsibility and sustainable development formulated for years, which cannot be equated with a closed circuit.

Originality. This is the first survey of tourist entrepreneurs' opinions on the possibilities of implementing a circular economy and their readiness to meet the requirements of the circular economy.

Type of paper. An article presenting the results of desk and empirical research.

Key words: circular economy, tourism, hotel industry, SME, sustainable development